

ської Країни, представники нашої діаспори фактично опинилися в умовах окупаційного режиму. Їхнє становище супроводжувалося погрозами, вбивствами, грабуванням майна, «етнічними чистками» та вигнанням з рідних місць. Незважаючи на те, що більшість русинів й українців краю не цікавилася політикою, а у перші місяці війни не усі вони були прихильниками відстоювання хорватської незалежності, серби розглядали їх як потенційно ворожий елемент, а саму територію – як життєвий простір для сербського населення відповідно до концепції «Великої Сербії». Не полегшило становища нашої меншини й прибуття у Східну Славонію миротворців ООН. Внаслідок такої політики русини й українці опинилися на межі біологічного виживання в регіоні, і тому вони вітали відновлення суверенітету Хорватії на цих землях. Однак сама війна ще довго впливатиме на свідомість русинів й українців Хорватії, адже у ній вони зазнали більших втрат і страждань, аніж під час двох світових воєн.

1. «А якої ви національності?» // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 22. 2. Бесіда з полковником Віктором Гвоздем // *Нова думка*. – 1999. – № 107. – С. 10–13. 3. *Бичанич Ю.-Х.* Ожили миклошевски улїчки / Ю.-Х. Бичанич // *Нова думка*. – 1998. – № 105. – С. 21. 4. *Буїла Т.* Письмо америцкому сенаторови Паулу Симуону / Т. Буїла // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 29–30. 5. *Бурда С.* Участь в конференції ЕКУ / С. Бурда // *Нова думка*. – 2000. – № 112. – С. 6–9. 6. Вибрали хижки, вигнали домашніх // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 24. 7. Винчованка Союзу РУРГ з нагоди преглашованя неовисней, сувереней Републики Горватскей // *Нова думка*. – 1991. – № 90/91. – С. 4. 8. Доповідь на XVI зустрічі національностей сусідніх країн // *Нова думка*. – 1991. – № 90/91. – С. 28–29. 9. Етноцид та примусове вигнання // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 24. 10. *Єременко М.* Хто зупинить геноцид на Балканах? / М. Єременко // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 25. 11. *Киш М.* Вигнати русини и українци / М. Киш // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 19. 12. *Киш М.* Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей / М. Киш // *Нова думка*. – 1998. – № 104. – С. 10–11. 13. *Киш М.* Мандат УНТАЕС-у и реинтеграция / М. Киш // *Нова думка*. – 1997. – № 101/102. – С. 7–8. 14. *Костелник В.* Вибрана суверена и самостойна Република Горватска / В. Костелник // *Нова думка*. – 1991. – № 88. – Обкладинка 2, 3. 15. Лист до Президента України // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 39–40. 16. Лист до своїх // *Нова думка*.

ка. – 1992. – № 94/95. – С. 21–22. 17. *Милювевіч Ц.* Пушце нас най жиєме / Ц. Милювевіч // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 23. 18. Положенє націоналних меншинох у Горватскей // *Нова думка*. – 1992. – № 92/93. – С. 4–5. 19. Слово представників Союзу на Всесвітньому форумі українців // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 44–46. 20. *Такач Г.* Зоз теки секретаря Союзу / Г. Такач // *Нова думка*. – 1998. – № 106. – С. 20–22. 21. *Такач Г.* Миклошевска воєна хронология / Г. Такач // *Нова думка*. – 1992. – № 90/91. – С. 11. 22. *Такач Г.* Миклошевска воєна хронология / Г. Такач // *Нова думка*. – 1992. – № 92/93. – С. 20–23. 23. *Такач Г.* Миклошевска воєна хронология / Г. Такач // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 9–12. 24. *Такач Г.* Миклошевска воєна хронология / Г. Такач // *Нова думка*. – 1992. – № 96/97. – С. 5–9. 25. *Такач Г.* О статусу прегнатих / Г. Такач // *Нова думка*. – 1997. – № 101/102. – С. 16–17. 26. *Такач Г.* Петровци спадли медзи остатніма / Г. Такач // *Нова думка*. – 1992. – № 92/93. – С. 24–27. 27. *Такач Г.* Петровци спадли медзи остатніма / Г. Такач // *Нова думка*. – 1992. – № 96/97. – С. 10–13. 28. *Такач Г.* Петровци спадли медзи остатніма / Г. Такач // *Нова думка*. – 1992. – № 96/97. – С. 10–13. 29. *Такач Г.* Успішно положени виберанкови егзамен / Г. Такач // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 48–49. 30. *Тамаш Ю.* Застановце геноцид / Ю. Тамаш // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 26. 31. *Чавага К.* Русини и українці Хорватії: біда тяжка / К. Чавага // *Нова думка*. – 1993. – № 98/99. – С. 17. 32. *Barix N.* Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990–1995 / N. Barić // Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat / Zdenko Radelic... let al. – Zagreb, 2006. – S. 191–289. 33. *Biki Đ.* Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. / Đ. Biki. – Mikluševci, 2001. – 198 s. 34. *Bilandžić D.* Hrvatska moderna povijest / D. Bilandžić. – Zagreb, 1999. – 836 s. 35. *Boarov D.* Suvorost i licemerje / D. Boarov // *Нова думка*. – 1992. – № 94/95. – С. 28–29. 36. Bojazni i upozorenja zbog događanja u Podunavlju // *Нова думка*. – 1997. – № 101/102. – С. 18–19. 37. *Furminc J.* Na zajedničkom poslu suživota svih / J. Furminc // *Нова думка*. – 1991. – № 88. – С. 2–3. 38. In memoriam // *Нова думка*. – 1998. – № 104. – С. 46–47. 39. *Jolić S.* «Мушим найсц синов гроб» / S. Jolić // *Нова думка*. – 1993. – № 98/99. – С. 13. 40. *Kiš M.* Republika Hrvatska i hrvatski Rusini u Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma / M. Kiš // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S. Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 15–19. 41. *Marijan D.* Bitka za Vukovar / D. Marijan. – Zagreb; Slavonki Brod, 2004. – 338 s. 42. *Raguž J.* Hrvatsko Poneretvije u Domovinskom ratu / J. Raguž. – Zagreb, 2004. – 520 s. 43. Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S. Burda]. – Zagreb, 1995. – 100 s. 44. *Šakić V.* Opći okvir proučavanja srpske agresije na Hrvatsku 1991... / V. Šakić // Društvena istraživanja. – 1993. – 4–5 / God. 2 (1993). Br. 2–3. Ožujak – lipanj 1993. – S. 217–245. 45. *Wertheimer-Baletić A.* Jedno i pol stoljeće u brojčanom razvoju stanovništva Vukovara i vukovarskoga kraja / A. Wertheimer-Baletić // Društvena istraživanja. – 1993. – 4–5 / God. 2 (1993). Br. 2–3. Ožujak – lipanj 1993. – S. 455–477.

Галина Саган

Громадська та культурна діяльність українців в Боснії і Герцеговині у 50–70-ті роки ХХ століття

У статті на матеріалах періодичних видань української діаспори, що виходять у нових незалежних державах, які виникли на постюгославському просторі, проаналізовано процес відродження і подальший розвиток громадської та культурної діяльності українців Югославії (на прикладі республіки Боснія і Герцеговина) упродовж 50–70-х років ХХ ст.

The recovery process and further development of public and cultural activities of Ukrainians in Yugoslavia (in the case of the Republic of Bosnia and Herzegovina) during 50–70s years of the 20th century are analyzed in the article on the materials of the Ukrainian Diaspora' periodicals.

Після Другої світової війни Югославія почала розбудову народної демократії під керівництвом комуністичної партії, що поставило українців разом з іншими народами країни у нові умови, в яких вони вимушені були розвивати свої національні та культурні потреби. Культура, як ніяка інша сфера життя, потрапила під ідеологічний тиск нового суспільного устрою. Через усі канали інформування йшла щоденна пропаганда нового, щасливого комуністичного життя. Майже щотижня збиралися різні збори громадян, де члени Комуністичної партії Югославії розповідали про переваги змін, які мають відбутися в ФНРЮ. З цієї метою у селах утворювалися так звані «читацькі групи», у яких за графіком активісти вечорами вголос читали усім присутнім газети. У газетах друкувалися різні постанови уряду, статті про засудження капіталізму і возвеличення

СРСР. Не з'явитися на такому засіданні було дуже небезпечно, оскільки в цьому вбачалася нелюдяність до «найсправедливішого» уряду в світі. Було скасовано усі існуючі до того українські культурно-освітні організації, де провідну роль грало духовенство, або де члени організації під час війни контактували з профашистськими силами. Одночасно у селах відкривали хати-читальні. У тих населених пунктах, де компактно проживали українці, жодна читальня не мала української книжки. На полицях знаходилися переклади письменників радянської класики та атеїстичні пропагандистські твори. Українці та й інші мешканці сіл заходили туди вечорами, щоб пограти в карти (і в такий спосіб вони заощаджували на світлі).

Перші українські видання, які потрапили на полиці таких читалень, надходили до Югославії з Чехословаччини (з

Пряшева). Про ці пересилки домовлялися самі українці, які мали зв'язки з греко-католицькою Церквою Пряшева. Так, з 1948 р. у деяких югославських регіонах отримували греко-католицький часопис «Благовісник» з календарем і дитячим журналом, які були в додатку до цього видання [1, с. 38].

Охолодження відносин між Сталіним та Тіто призвело до тотальної блокади Югославії з боку східних комуністичних країн. З читалень і книгарень протягом ночі зникли переклади радянської літератури. Незабаром з'явилися переклади світової класики і, хоч комуністична пропаганда не зникла, вона вже не була такою жорсткою. У селах українці почали відкривати українські школи. Так, у Боснії одна з перших шкіл була відкрита у 1949 р. в Дев'ятині. Школа розмістилася у колишньому польському громадському приміщенні, яке звільнилося після того, як поляки у 1946 р. виїхали до Польщі. У школі функціонував лише один клас, але бажаючих навчатися у ньому було понад сотня [1, с. 38].

З приходом до влади в СРСР М. Хрущова відносини Радянського Союзу з Югославією покращилися. З України через посольство СРСР у Белграді стали надходити українські книги безпосередньо до населених пунктів, де проживали українці. Там були видання українських письменників радянського періоду, дещо з української класики і багато фотоальбомів про життя в Україні. Представників діаспори розчарувала символіка радянської України, яку вони побачили у цих альбомах, заідеологізованість практично всіх творів, а тому інтерес до книг, які привозило посольство, незабаром пропав.

Культурний розвиток української діаспори в Югославії у повоєнні роки ускладнювався міграційними процесами, які розпочалися в регіоні. Найчисельніші потоки переселенців йшли з Боснії. Частина українського населення переселялася до Західної Європи, Канади, Австралії та США, а інша, не менша за обсягом – до Воєводини (Сербія) та Славонії (Хорватія). У результаті цього в Боснії залишилася майже половина колишнього українського населення. Це своєю чергою, ускладнило відновлення навіть того, вже досягнутого рівня культурно-національної організації, який сформувався в українців до війни. Попри це розглянемо, як саме відновлювалося та розвивалося громадське та культурне життя українців в одній із республік Югославії – у Боснії і Герцеговині (БіГ).

Упродовж 50–70-х років ХХ ст. у БіГ працювало шість товариств: культурно-мистецьке товариство (КМТ) імені Тараса Шевченка у Баня Луці, культурно-мистецьке товариство імені Тараса Шевченка у Прняворі; товариство «Українець» у Дев'ятині; товариство імена Б. Лепкого в Лішні; товариство імена І. Франка у Хорвачанах; товариство «Братство» у Терняхах. КМТ імені Тараса Шевченка у Прняворі виникло на основі передвоєнної прняворської «Просвіти» і активно працювало з 1947 р. Головою організації був В'ячеслав Симак, секретарем – Еміл Мельник. Створення нової організації пояснювалося заборонами відновлення довоєнних організацій. Також довелось відмовлятися від старої назви «Просвіта» і писати новий статут. Місцева влада спочатку забороняла називати новостворену організацію на честь видатного українця. Врятувала ситуацію випадкова присутність під час обговорення назви товариства офіцера радянської армії, який захистив ім'я Т. Г. Шевченка і переконав місцевих чиновників, що така назва не має ніякого політичного підґрунтя [7, с. 205].

1949 р. у Хорвачанах засновано Товариство імені І. Франка. Очолив його Степан Сулима, а його співкерівниками стали Михайло Сулима, Антін Гралюк, Василь

Нетьфор, Галина Біляк. При Товаристві діяли музичний, драматичний і танцювальний гуртки. Створення організації збіглося з ускладненням відносин між ФНРЮ та СРСР, тому воно отримало максимум сприяння з боку влади щодо своєї діяльності. Через міграційні процеси, коли українці з Хорвачан масово переселилися до Дервенти в Славонії та до Воєводини, у 1951 р. Товариство припинило свою діяльність [2, с. 61–63]. Залишилися обмаль інформації про діяльність Товариства «Братство» у Тернях. Відомо, що воно було міжнародним гуртком, у якому важливе місце належало українському фольклору. Організатором Товариства був Семен Музичка. Товариство готувало концерти і презентувало їх у містах і селах Боснії та Хорватії. Найактивнішими учасниками «Братства» були Павло Бутинський, Соня Недогін, Франко Вукович, Михайло Сайдак та інші [7, с. 206].

Товариство імені Б. Лепкого у Лішні було створено на ґрунті передвоєнного Товариства імені Т. Шевченка, яке працювало у рамках тодішньої «Просвіти». Лішнянську організацію заснували у 1951 р. Її керівниками були Микола Чорний, Іван Тимків, Дмитро Мороз, Микола Рудак, Дмитро Стасюк, Михайло Данчук, Степан Матус, Юстина Чорна. При Товаристві працювали хор, декламаторський та театральний гуртки. Члени Товариства імені Б. Лепкого виступали у різних місцях компактного проживання української діаспори – у Пряворі, Хорвачанах, Гаєвих, Мачиному, Баня Луці, Дервенті та ін. У цьому товаристві брали участь і серби, які добре знали українську мову. Їх важко було відрізнити від українців. Останні свої концерти Товариство дало у 1960 р. Після цього, внаслідок урбанізаційних та міграційних процесів, село опустіло і діяльність Товариства припинилася [3, с. 51–52].

Про Товариство «Українець» у Дев'ятині відомо, що найбільш плідним у його діяльності був період 1951–1968 рр. Керівниками Товариства були Михайло Рацький, Андрій та Йосиф Головчуки, Іван Гуцман, Славко Гнатак, Мирослав Питель. У 1978 р., коли з села виїхали останні українці, переселившись у міста, Товариство припиняє свою діяльність [7, с. 206].

Товариство імені Т. Г. Шевченка в Баня Луці було засноване, найвірогідніше в 1966 р. На перших порах воно швидко розвивалося за рахунок українських переселенців з Прнявора та інших навколишніх сіл. За двадцять років діяльності Товариство поставило 12 драм, підготувало 50 хорових пісень і 30 танців тощо. Щороку активісти товариства в середньому давали до 30 концертів [8, с. 20–21], які користувалися популярністю серед широкого загалу югославської громадськості.

Основним напрямом діяльності українських товариств у Боснії була інсценізація драматичних творів. Товариства ставили такі п'єси як: «Украдене частаня» (1946, Хорвачани), «Сватання на Гончарівці» (Лішня), «Безталанна» (1957, Прнявор), «Данило – чарівник або урядоване подружжя» (1960, Лішня), «Невільник» (1967, Дев'ятин), «Поворот з Чернігова» і «Чорт не жінка» (1968, Дев'ятин), «Маруся Богуславка» і «Мати-наймичка» (1968, Прнявор), «Чорт не жінка» (1971, Дев'ятин), «Ганнуся» (1971), «Пошилися в дурні» (1971) і «Тихоморський рай» (1971, Прнявор), «Іван Сірко» (1971, Баня Лука), «Тарас Бульба» (1972, Баня Лука), «Вечорниці» (1973), «Я забув» (1973) і «Скампало» (1973, Прнявор), «Чудотворний цвіт» (1973), «Запорозька Січ» (1973, Баня Лука), «На першій гулі» (1974, Тернополь, Козарац), «Ой, не ходи, Грицю» (1974, Баня Лука), «Пісні

вірності» (Прнявор), «Сорочинський ярмарок» (1980) і «Танго для тебе» (1983, Бая Лука) [5, с. 70–71].

Поширеною формою згуртування українців у Боснії часів соціалістичної Югославії були вечорниці під назвою «український баль», започаткованих у Бая Луці в листопаді 1974 р. На тих вечорах панували українська національна атмосфера, яку створювали культурно-мистецькі товариства своїми фольклорними виступами та співом, українська музика і українські національні страви. Останній такий «баль» було влаштовано у Прняворі 9 лютого 1991 р. Крім зазначених заходів, українські культурно-освітні товариства в Боснії намагалися розвивати інші форми діяльності. Зокрема, у 1966 р. культурно-мистецьке товариство імені Тараса Шевченка з Прнявора видало збірку «Українські народні пісні», а культурно-мистецьке товариство ім. Тараса Шевченка з Бая Луки випустило першу в Югославії грамофонну платівку з українськими піснями [5, с. 71].

Важливим чинником у відродженні національних інтересів відіграло запровадження радіопередач українською мовою. З 1966 р. раз на тиждень транслиували їх на радіо Бая Луки. Упорядковував програми о. Роман Мизь, який приїжджав з Липовлян, а допомагали йому диктори й співробітники – Надія Сапуй і Павло Головчук з Бая Луки. Згодом редактором став Петро Мирецький [4, с. 54].

Через малочисельність українського населення, боснійський уряд не надав українцям статус національної меншини, а це означало, що вони не мали права на державні дотації, хоча на той час в урядових та політичних інституціях Боснії було чимало українців. Боснійські українці, насамперед ті, які працювали в уряді – Іван Сваток, член ЦК СК БіГ, Іван Пецюх з Бая Луки, Микола Каган також з Бая Луки та інші, активно домагалися прав для народу, з якого вони були вихідцями [4, с. 51]. За активної позиції української громади Боснії створювалися організації, які координували культурну діяльність українців після Другої світової війни. З 1946 р. працювала Українська народна рада, яку в 1951 р. було реорганізовано в Союз українських товариств у Бая Луці. Упродовж 1965–1968 рр. у Бая Луці працювала також Регіональна українська рада. Її стараннями до Боснії прибували режисери, диригенти і хореографи, які підносили мистецький рівень самодіяльних товариств української громади в регіоні. У тісній співпраці з Союзом русинів і українців Хорватії влаштовувалися поїздки до України, підтримувалися зв'язки з українцями Польщі, Чехословаччини, Німеччини, Канади, США [6, с. 4–5]. Такий стан справ не влаштовував окремих представників влади, які стали наполягати аби Регіональна українська рада змінили назву на Регіональну раду народностей і у своїх завданнях передбачала опіку циганами, італійцями і чехами, що також мешкали у цьому регіоні. Тому з 1968 до 1980 р. у Бая Луці працювала Регіональна рада народностей. У 1980–1989 рр. це був Комітет при обштинних організаціях Соціалістичного союзу трудового народу Боснії і Герцеговини (колишня організація «Народний фронт»), а з 1989 р. кілька місяців працював Координаційний комітет з питань міжнаціональ-

них відносин при Міжобщинній конференції Соціалістичного союзу трудового народу у Бая Луці [5, с. 73]. На жаль, змінювалася не лише назва органу, який відстоював права українців у БіГ, але кожен раз зменшувалися його повноваження й українська національна община з кожним роком ставала все менш захищеною з боку влади.

Протягом 50–70-х років ХХ ст. у БіГ проведено низку заходів, які підтримували і пропагували у діаспорному середовищі й серед народів республіки українську культуру. Відбулося чотири семінари української молоді: у 1966 р. у Прняворі (другий у Югославії); у 1971 р. – на горі Козарі; у 1976 р. – у Бая Луці (дев'ятий у Югославії) і в 1979 р. – у Челінці (дванадцятий у Югославії). П'ять оглядів творчості українських культурно-мистецьких товариств під назвою «Червона калина» проведено у 1976 і 1977 рр. у Бая Луці, в 1978 р. – у Тернополі, а 1979 року у Прняворі. 1980 року у Бая Луці уперше разом з українськими продемонстрували свою творчість й циганські, чеські та італійські колективи. Пізніше ця демонстрація творчості українських товариств, внаслідок політики, що її проводила місцева влада, переросла в огляд творчості народностей Боснії та Герцеговини. Упродовж 1981–1987 р. відбулося шість таких оглядів [5, с. 73].

Загалом діяльність українських товариств у Боснії і Герцеговині після Другої світової війни і до 80-х років ХХ ст. була найбільш плідною саме у 60–70-х роках. Наприкінці 70-х років ХХ ст. їхня активність уповільнюється, а у багатьох осередках практично зовсім зникає. Занепад був викликаний кількома причинами. По-перше, міграційними та урбанізаційними процесами. По-друге, землетрус у Боснії 1969 р., який мав трагічні наслідки – людські жертви та розруху, що підірвало матеріальне становище українців і змусило їх до міграції. По-третє, боснійські українці через закритість УРСР не мали контактів з культурними установами в Україні і не могли одержувати від них кадрову та іншу допомогу. Відтак, досягнення українців БіГ на ниві розвитку рідної культури були меншими, ніж могли б бути у співпраці з Україною.

1. Головчук П. Про освіту в Дев'ятині (Перша половина ХХ століття) / Павло Головчук // Українське слово. Видання товариства «Просвіта». – Новий Сад, 2007. – 13. – С. 38–39.
2. Кулеба Є. З минулого – в майбутнє (розповідь Степана Сулими з Вербасу) / Євген Кулеба // Українське слово: Видання товариства «Просвіта». – Новий Сад, 1997. – Рік II. – Ч. 4. – С. 61–63.
3. Лаврів Р. З пам'яті народної / Р. Лаврів // Нова Думка: Часопис Союзу русинів і українців Республіки Хорватія. – Вуковар, 1979. – Рік X. – № 20. – С. 51–52.
4. Лятяк Ю. Інформування українською мовою на просторах колишньої Югославії (1922–1992) / Юрій Лятяк // Голас Союзу: Союз русинів і українців Сербії і Чорногорії. – Новий Сад, 2000. – № 3. – С. 50–54.
5. Ліський Б. Огляд культурно-освітнього життя українців у Боснії (1890–1990) / Богдан Ліський // Українська діаспора. – Київ; Чикаго: Інститут Соціології НАН України; Редакція Енциклопедії Української Діаспори при НТШ. – 1997. – Ч. 10. – С. 70–73.
6. Мизь Р. Біля коліски двох союзів і одної Регіональної Ради / Роман Мизь // Голас Союзу: Союз русинів і українців Сербії і Чорногорії. – Новий Сад, 2005. – № 8. – С. 4–5.
7. Румянцев О. Галичина – Боснія – Воеводина: українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 роках / О. Румянцев. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008. – 256 с.
8. Стрехалюк В. Баялуцькому КМТ ім. Тараса Шевченка минуло двадцять / В. Стрехалюк // Нова думка: Часопис Союзу русинів і українців Республіки Хорватія. – 1987. – Рік XIV. – № 59. – С. 20–21.